

Η ΠΕΙΡΑΜΑΤΙΚΗ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ ΕΝ ΕΛΛΑΔΙ

ύπδ

ΜΑΡΙΑΣ Ι. ΚΙΣΣΑΒΟΥ

*Επιμελητοῦ τοῦ Ψυχολογικοῦ Ἐργαστηρίου τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

1.

”**Ὕπαγωγή**, οἵτις δομιᾶται ἀπὸ τῆς ἔξετάσεως τῶν ἐπὶ μέρους καὶ χωρεῖ εἰς τὴν συναγωγὴν νόμων, ἀρχῶν καὶ κανόνων καὶ δοκισμῶν καὶ ὅπα τοιαῦτα, εἶναι ἡ κυριωτάτη καὶ προσφρορωτάτη μέθοδος τῶν ἐπιστημῶν, εἶναι ψυχολογημένον. Ή παρατήρησις καὶ τὸ πείραμα εἶναι αἱ εὑρεῖαι βάσεις, ἐφ' ὃν στηρίζεται ὁ τρόπος οὗτος τῆς ἔρεύνης. Καὶ εἶναι τὸ πείραμα πολλῷ τῆς παρατηρήσεως ὑπέρτερον. Διότι πρῶτον μὲν τὸ πείραμα δὲν ἀναμένει τὰ ἔξεταστά φαινόμενα, διπλας ἐκείνη, ἀλλὰ προκαλεῖ αὐτά, ἐπειτα μεταβάλλει καὶ τοὺς δρους τῆς γενέσεως τῶν φαινομένων καὶ ἐλέγχει τὰ πορίσματα διὸ ἐπανειλημμένων παρατηρήσεων, μεταχειρίζεται δὲ καὶ δργανα καὶ ἄλλα ἐπιστημονικὰ μέσα, διὸ ὃν καὶ ἀκοιβέστερον παρατηρεῖ τὰ φαινόμενα καὶ μετρεῖ καὶ ἀριθμητικῶς προσδιορίζει. Ορθῶς ἐλέχθη ὅτι ὁ παρατηρῶν ἀκούει, δὲ δὲ πειραματιζόμενος ἔρωτάς καὶ ἀναγκάζει τὴν φύσιν νὰ ἀποκαλύπτῃ ἑαυτήν.

Καὶ πρώτιστα μὲν πάντων εἶναι ἡ ἐπαγωγὴ ἡ μέθοδος τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν. Εἰς τὴν μέθοδον ταύτην ὀφείλει τὰς θαυμαστὰς ἀνακαλύψεις αὐτῆς ἡ ἐπιστήμη τῶν οὐρανῶν, ἀπὸ τοῦ Θαλοῦ καὶ τοῦ Ἀριστάρχου τοῦ Σαμίου καὶ τοῦ Ἀπολλωνίου τοῦ Ηεργαίου μέχρι τοῦ Γαλιλαίου καὶ τοῦ Κοπερνίκου καὶ τοῦ Νεύτωνος καὶ τῶν ἀλλων μεγάλων ἀντιρροσώπων αὐτῆς ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις. Εἰς αὐτὴν χρεωστοῦσιν ἡ φυσικὴ καὶ ἡ χημεία τὴν μελέτην τῆς φύσεως καὶ τὴν διατύπωσιν τῶν πολυωνύμων νόμων τῶν κρατούντων ἐν αὐτῇ, προσέτι δὲ ἂλλαι φυσικαὶ ἐπιστῆμαι, ὅσαι ἀνιχνεύουσι τοῦ κόσμου τὰ μυστήρια καὶ ἐπιζητοῦσι νὰ ἐπιχύσωσι φῶς εἰς τὸ ἀπειρον ἔρεβος τῆς δημιουργίας.

Τῆς παραγωγῆς ἐν ταῖς ἐπιστήμαις ταύταις πολὺ διλγωτέρα γίνεται χρῆσις, καὶ δὴ μάλιστα μετὰ τὴν ἐπαγωγὴν εἰς ἐλεγχον νόμων τιθεμένων διὸ ὑποθέσεως καὶ εἰς ἔξήγησιν φαινομένων καὶ νόμων ἔξηρτημένων ἐξ ἀλλων νόμων.

Άλλα καὶ ἐν ταῖς πνευματικαῖς ἐπιστήμαις ἡ ἐπαγωγὴ εἶναι ἀνατιλένως ἢ πρώτη ἐνδεδειγμένη μέθοδος, εἰς ᾧ ἀνάγκη νὰ ἐπακολουθῇ ἢ παραγωγὴ. Διότι καὶ αἱ ἐπιστῆμαι αὗται ἀφετηρίαν ἔχουσι τὴν ἐμπειρίαν, τὰ γεγονότα, ὃν ἡ ἐξέτασις ἀπαιτεῖ παρατήρησιν καὶ πειραματικήν, δύσον ἐγγωρεῖ, ἀνίχνευσιν καὶ συναγωγὴν καὶ ἐρμηνείαν τῶν φαινομένων καὶ διατύπωσιν νόμων καὶ ἀρχῶν καὶ κανόνων, καὶ λόγου γενικῶν ἐννοιῶν. Καὶ οὐ μόνον ἐν ταῖς ἐρμηνευτικαῖς καὶ ἐπιγητικαῖς ἐπιστήμαις συμβαίνει τοῦτο, οἷαι εἶναι ἡ Ψυχολογία μάλιστα καὶ ἡ Ἰστορία καὶ ἡ Κοινωνιολογία καὶ ἡ Δημοσιονομία καὶ ἄλλαι πλεῖσται, ἀλλὰ καὶ ἐν ταῖς ἐπιστήμαις ταῖς καλουμέναις κανονικαῖς, οἷαι εἶναι μάλιστα ἡ Λογική καὶ ἡ Ηθική καὶ ἡ Αἰσθητική, διότι καὶ αὗται ἀπὸ τῶν γεγονότων δρμώμεναι χωροῦσι κατὰ μικρὸν εἰς τὸν καθορισμὸν νόμων καὶ ἀρχῶν καὶ κανόνων καὶ ἄλλων γενικῶν ἐννοιῶν, ὥστε ἐπειταὶ ὑπάγουσιν ἄλλας ἐπὶ μέρους περιπτώσεις. Τοῦτο μόνον διαφέρει ἡ ἐπαγωγὴ, ἡς γίνεται χρῆσις ἐν ταῖς πνευματικαῖς ἐπιστήμαις, διτι, ἐπειδὴ ἐν τοῖς πνευματικοῖς φαινομένοις ἐπικρατεῖ αὐθορμησία τις καὶ αὐτοτέλεια, οἵ δι' αὐτῆς διατυπούμενοι νόμοι δὲν εἶναι, οἷοι οἱ σταθεροὶ καὶ ἀναλλοίωτοι νόμοι οἵ συναγόμενοι ὑπὸ τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, ὃν ὑπόθεσις εἶναι φαινόμενα ὑπὸ αὐστηρᾶς διεπίμενα διμοειδείας.

Άλλος ἡ ἐρευνα δὲν ἡκολούθησεν ἀείποτε ταύτην τὴν ἐνδεδειγμένην δδόν, ἀλλ' ἀπέκλινεν ἀπὸ αὐτῆς πολλαχῶς. Συνέβη δὲ τοῦτο μάλιστα ἐν ταῖς ἐπιστήμαις, ὃν ἐργον εἶναι ἡ ἐρευνα τῶν παντοίων ἐκδηλώσεων τοῦ πνευματικοῦ βίου. Ἡ φύσις τῶν φαινομένων, ἀτινα αἱ ἐπιστῆμαι αὗται ἐρευνῶσιν, ἥγαγεν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς τοὺς ἀνθρώπους πολλάκις ἐπὶ τὴν δδόν τὴν ἐναντίαν πρὸς τὴν ἐπαγωγὴν, τὴν σφαλεράν παραγωγικὴν μέθοδον τῆς ἐρεύνης, ἥτις τὰ εἰς τὴν αἴσθησιν ὑποπτεύοντα φαινόμενα καὶ γεγονότα παντάπασι παραμελοῦσα δρμάται ἀπὸ μετεώρου ζητήσεως ἐννοιῶν καὶ ἀρχῶν ἐκ τῶν προτέρων καὶ δημιουργεῖ κατασκευάσματα ἀστήρικτα καὶ φανταστικά.

Καὶ παρετηρήθη ἡ παρακολούθησις τῆς σφαλερᾶς ταύτης μεθόδου ἐν πάσαις ταῖς πνευματικαῖς ἐπιστήμαις, καὶ δὴ καὶ ἐν τῇ ἐπιστήμῃ, ἡς ὑπόθεσις γίνεται ἡ ἐρευνα τῶν φαινομένων καὶ τῶν νόμων τῶν ψυχικῶν καὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ ψυχικοῦ βίου. Τὰ κατὰ τὴν φύσιν τῆς ψυχῆς καὶ ὅσα συνάπτονται πρὸς τὸ πρόβλημα τοῦτο ἐξήγετεν ἀρχῆθεν ἡ τοιαύτη ψυχολογία στηριζομένη ἐπὶ ἀρχῶν τεθειμένων ἐκ τῶν προτέρων. "Ἐπειτα δὲ τὰ ψυχικὰ γεγονότα, ἀτινα ἐν παρόδῳ παρετήρει, ἐπειρᾶτο νὰ ἐρμηνεύῃ συμφώνως πρὸς τὰς οὕτω τιθεμένας

ἀρχάς, παραγωγικῶς. Καὶ δὲν περιτρόσθη ἐν τοῖς ἀρχαιοτάτοις χρόνοις ἡ σφαλερὰ αὕτη μέθιδος τῆς ἔρεύνης, ἀλλ᾽ ἐκράτησε καὶ ἔπειτα πολλάκις, ἔξικνεῖται δὲ μέχρι τῶν ἡμερῶν ἡμῶν. Καὶ ἀνεχαιτίζετο μὲν καὶ ἀπεκρούετο ἐκάστοτε ὑπὸ τῆς ὑγιοῦς μεθόδου, ἀλλὰ καὶ πάλιν ἀνέκυπτε καὶ ἐσπούδαζε κατὰ πάντα τρόπον νὰ ἐπιβληθῇ εἰς τοὺς μακρὰν πάσης προκαταλήψεως καὶ ἀφελείας ἀνιχνεύοντας τὰ φαινόμενα καὶ τὰς αἰτίας αὐτῶν.

Δηλοῦσιν οἱ ἀρχαιότεροι χρόνοι τῆς ἐπιστημονικῆς ζητήσεως. Μαρτυρεῖ ἐγ μέρει ἡ Ἑλληνικὴ ψυχολογία, ἕτι δὲ τῶν μέσων αἰώνων αἱ μεταφυσικαὶ μελέται καὶ τῶν νεωτέρων καὶ νεωτάτων χρόνων αἱ φαντασιόδικοι ζητήσεις, ὃν αἱ ἀκραι ὑπερβολαί, αἱ κορυφωθεῖσαι ἐν τῇ Ρωμαντικῇ φιλοσοφίᾳ τῶν μετὰ τὸν Κάντιον χρόνων, ἔτρεψαν τὴν ἐπιστήμην ἐπὶ τὸν ἀκρατον ὑλισμόν.

Καίτοι καὶ εἰς τὴν ψυχολογίαν καὶ εἰς τὰς ἄλλας πνευματικὰς ἐπιστήμας, αἵτινες στηρίζονται ἐπὶ ταύτης, πρωτίως εἰσήχθη καὶ ἡ ὁριζόμενη μέθιδος τῆς ἔρεύνης.

Κατέβαλον δὲ καὶ ἐνταῖθα τῆς ἐπαγωγικῆς μεθόδου τὰς κρηπῖδας οἱ Ἑλληνες ἥδη, οἵτινες ὅχι μόνον τὰς περὶ τῆς ἀρχῆς τῶν ψυχικῶν φαινομένων θεωρίας, ὃσαι τανῦν κυκλοῦνται, πάσας ὑπετύπωσαν, ἀλλὰ καὶ πολλὰ ἔξιχνευσαν τῶν ἐπὶ μέρους προβλημάτων τῆς ἐπιστήμης ταύτης ἔρειδόμενοι ἐπὶ τῆς παρατηρήσεως, ἐνιαχοῦ δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ πειράματος, συνετέλεσαν δὲ ὅχι μόνον εἰς τὴν ψυχολογίαν τοῦ ἀνθρώπου καθόλου, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ψυχολογίαν τῶν ζῴων σπουδαίας συμβολάς.

Ο Πλάτων, ὅστις διδίλησε περὶ τῶν αἰσθημάτων, ἔξήτασε δὲ τὰ κατὰ τὴν συνείδησιν, παρετίλησε δὲ τοὺς νόμους τοῦ συνειδοῦ καὶ τῆς ἀναπλάσεως, ἐμελέτησε δὲ τοὺς χαρακτῆρας τῶν ἀνθρώπων, πολλῷ δὲ μᾶλλον δὲ Ἀριστοτέλης, ὅστις πάντα σχεδὸν τὰ ψυχολογικὰ ζητήματα ἡρεύνησεν, ἔγραψε δὲ τὸ «περὶ ψυχῆς» σύγγραμμα, τὴν πρώτην ψυχολογίαν, ἐγένοντο ἐν τούτοις οἱ πρωτοπόροι, εἰς οὓς ἡκολούθησαν οἱ ἔπειτα αἰώνες μέχρι τῶν ἡμερῶν ἡμῶν.

Οτι δὲ καὶ τοῦ πειράματος τοῦ ψυχολογικοῦ τὰς ἀπαρχὰς εὑρίσκομεν παρὰ τοῖς Ἑλλησι, δηλοῦσι μάλιστα δὲ Πυθαγόρας, δὲ Εὔδοξος, δὲ Δημόκριτος, δὲ Πλάτων, δὲ Ἀριστοτέλης⁽¹⁾.

(1) Ηρβλ. Θεοφίλου Βιογέα, Πειραματική Ψυχολογία καὶ Ψυχολογικά Ἐργαστήρια, 1918, σελ. 18 κ. ἐξ. — Ἀνάλεκτα, 2, 1939, σελ. 44 κ. ἐξ. — Ἀκαδημεικά, 2, Ψυχολογία, 1933, σελ. 40 κ. ἐξ.

"Άλλος" ή πειραματική μέθοδος έπρωτάνευσεν ἐν τῇ Ψυχολογίᾳ κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους. Συνετέλεσαν δὲ εἰς τοῦτο σοφοί, οἵτινες οἱ Νεύτων, οἱ Berkeley, οἱ Hartley, οἱ Pristley, οἱ Tetens, οἱ Bonnet, οἱ "Ερβαρτος, οἱ Lotze, οἱ "Ιω. Müller, οἱ Volkmann, οἱ Weber, οἱ Purkinje, οἱ Helmholtz, οἱ Fechner καὶ ἄλλοι πολλοί. Ο "Ερβαρτος" ἤλεγχε τοῦ Καντίου τὴν γνώμην, καθ' ᾧ η ψυχολογία οὐδέποτε θὰ κατώρθου νὰ ἀποβῆ ἀκριβῆς ἐπιστῆμη. Εἰς τὸν "Ιωάννην Müller" ἀνήκει η φήμης «*Nemo psychologus, nisi physiologus*». Τοῦ Εργάστου Weber καὶ τοῦ Fechner γνωστὸς εἶναι ὁ νόμος ὁ περὶ τῆς σταθερᾶς παραλληλίας τῶν ἔρευνισμάτων καὶ τῶν αἰσθημάτων. Ο Helmholtz δημοσίευσε πώρτος τὰ κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἀντιδράσεως.

Τοῦ Πρώτου δὲ τῆς πειραματικῆς ψυχολογίας θεμελιωτὴς ὑπῆρχεν οἱ Κουλιέλμος Wundt, ὅστις καὶ τὸ πρῶτον ἐν Λιψίᾳ ὑδρυσε Ψυχολογικὸν Εργαστήριον, ἐξ οὗ προηῆλθον πάντες οἱ ἀληθεῖς ἔρευνηται τοῦ ψυχικοῦ βίου οἱ τὰ ἀναρρέματα ἴδρυσαντες Εργαστήρια τὰ λειτουρχῶντα σῆματα καθ' ἀπαντα τὸν προηγμένον κόσμον⁽¹⁾.

Καὶ εἶναι τὰ Εργαστήρια ταῦτα ταῦν αἱ μεγάλαι τῆς ἐπιστήμης ἔσται, ἐν αἷς ἔχεται ονται τὰ ψυχικὰ φαινόμενα, τὰ στοιχεῖα τοῦ ψυχικοῦ βίου καὶ τὰ πολυπλοκάτερα γεγονότα, αἱ παραστάσεις, τὰ συνασθήματα, η βούλησις, η συνείδησις, η μνήμη, η διανόησις, αἱ ἀνώμαλοι ψυχικαὶ καταστάσεις καὶ ὅσα ἄλλα τοιαῦτα.

Καὶ οὖ μόνον τῶν ἐν ἡλικίᾳ ἀνθρώπων ἔρευνά τὰς ψυχικὰς ἀκινήτωσεις η ἐπαγωγική ψυχολογία, ἄλλα καὶ τῶν παιδίων, ἕτι δὲ τῶν ζώων καὶ τῶν κοινωνιῶν, ἀνιχνεύει δὲ ἀδιαλείπτως καὶ ἔλέγχει τὰ πορίσματα αὐτῆς, ἔσχατον δ' ἔχει σκοπὸν τὴν μελέτην καὶ κατανόησιν τῆς ἐθνικῆς ψυχῆς καὶ τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς καθόλου. Καὶ τῶν νόμων δὲ τῶν ψυχικῶν τὴν ἔξιχνευσιν παρασκευάζει η ψυχολογία αὕτη, διατυπώνει δὲ καὶ θεωρίας περὶ τῆς ἀρχῆς τῶν ψυχικῶν φαινομένων διὰ συλλογισμῶν πόρρω ἀφισταμένων ἀπὸ τῶν μεταφυσικῶν κατασκευασμάτων, τῆς αἰσθεροβάσιονος φιλοσοφίας τοῦ μναστικισμοῦ καὶ τῶν ἀπολύτων θεωρημάτων.

2.

"Η νεωτέρα Ελλὰς διετέλει ξένη πόδες τὴν τοπικήν τῆς πειραματικῆς ψυχολογίας ἐπίδοσιν μέχρι τοῦ χρόνου, καθ' ὃν οἱ καθηγητὴς Θεόφιλος Βορέας ἐλθὼν διέπειρε τὰ διδάγματα αὐτῆς, ὑδρυσε δὲ τὸ

(1) Πρβλ. Θεοφίλου Βορέα, Πειραματικὴ Ψυχολογία καὶ Ψυχολογικὴ Εργαστήρια, 1913,—"Ανάλεκτα, 2, 1939, σελ. 44 κ. ἥξ.—"Ακαδημεικά, 2, Ψυχολογία, 1933, σελ. 51 κ. ἥξ.—"Ιδε καὶ τὸ βιβλίον The Psychological Register, 3, 1932.

πρῶτον αὐτῆς ἵερόν, τὸ Ψυχολογικὸν Ἐργαστήριον, ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τῶν Ἀθηνῶν, παρεσκεύασε δὲ τὴν ὕδρυσιν ἐργαστηρίων ἄλλων, ψυχολογικῶν καὶ παιδαγωγικῶν, παρέσχε δὲ συμβολὰς ἀξιολογωτάτας εἰς τὴν καθόλου ψυχολογικὴν ἔρευναν, ἀπεκρυστάλλωσε δὲ κατὰ τρόπον ἀριστοτεχνικὸν τῆς ἐπιστήμης ταύτης τὰ κύρια διδάγματα ἐν τῇ ὑπ' αὐτοῦ ἐκδοθείσῃ «Ψυχολογίᾳ», ἥτις ἀπετέλεσε τὸν δεύτερον τόμον τῶν Ἀκαδημεικῶν αὐτοῦ.

Τὴν σημασίαν τῆς ἐπαγωγικῆς ψυχολογίας καὶ τὴν ἀνάγκην τῆς ἴδρυσεως Ἐργαστηρίων ψυχολογικῶν ἐν Ἑλλάδι ἤπειρεν ἐντόνως δικαιογητῆς Βορέας, ἀπὸ τοῦ 1900, ὅτε ἐπέστρεψεν ἐκ Γερμανίας, ὅπου ἐγένετο μαθητὴς καὶ συνεργάτης τοῦ Γουλιέλμου Wundt, πολλῷ δὲ ἐντονώτερον εἰργάσθη ὑπὲρ τῆς ἴδεας ταύτης ἀπὸ τοῦ 1913, ὅτε ὡς τακτικὸς Καθηγητὴς ἀνέλαβεν ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τὴν διδασκαλίαν τῆς φιλοσοφίας. Μαρτυροῦσι μάλιστα αἱ διατριβαὶ αὐτοῦ «Ἡ φιλοσοφία ἐν τῷ Καποδιστριακῷ Πανεπιστημίῳ» (1911), «Ἡ πειραματικὴ παιδαγωγικὴ τῶν καὶ ἡμᾶς χρόνων» (1911), «Πειραματικὴ Ψυχολογία καὶ Ψυχολογικὰ ἐργαστήρια» (1913), «Ἡ φιλοσοφία ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ» (1915).

Τῇ 14ῃ Φεβρουαρίου 1913 ἔγραψεν ὁ Βορέας πρὸς τὸν Πρύτανιν καὶ τὴν Σύγκλητον τοῦ Πανεπιστημίου·

«Οτι ἐν τοῖς Πανεπιστημίοις παντὸς μαθήματος ἢ διδασκαλία οὐχὶ μόνον θεωρητικὴ δέον νὰ εἶναι, ἄλλὰ καὶ πρακτική, ὅδηγοῦσα τοὺς φροτητὸς εἰς τὴν μελέτην καὶ ἐθίζουσα αὐτοὺς εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν ἔρευναν, δὲν παρίσταται ἀνάγκη νὰ τονίσωμεν ἡμεῖς ἐνταῦθα.— Ηρὸς διδασκαλίαν τῆς ψυχολογίας ἔχομεν ἀνάγκην ὅργάνων, πινάκων καὶ συσκευῶν καὶ ἄλλων μέσων πρὸς ἐπίδειξιν καὶ διεξαγωγὴν πειραμάτων κατὰ τὰ ψυχολογικὰ μαθήματα, πρὸς δὲ τούτοις Ἐργαστηρίου ψυχολογικοῦ.— Σήμερον ἡ ψυχολογία εἶναι ἐπιστήμη πειραματικὴ καὶ ὡς τοιαύτη διδάσκεται καὶ θεραπεύεται ἐν παντὶ πανεπιστημίῳ⁽¹⁾.»

Ἐπειδὴ δὲ ἡ Σύγκλητος εἰς ἄλλοτριας εἰοηγήσεις πειθομένη ἐπήνεσε μὲν τὸν ξῆλον τοῦ νέου καθηγητοῦ, παρέστησε δὲ ὡς πρόωρον τὴν ὕδρυσιν Ψυχολογικοῦ Ἐργαστηρίου ἐν Ἑλλάδι, ὁ Βορέας δι' ἐπιστολῶν, ἃς προεκάλεσε πανταχόθεν τοῦ προηγμένου κόσμου, ἔδειξεν ὅτι ἔκαστον σχεδὸν Πανεπιστήμιον ἔχει καὶ ψυχολογικὸν ἐργαστήριον⁽²⁾. Ἐπανέλαβε δὲ καὶ πάλιν ὕστερον τὰς ἐνεργείας οὐ

(1) Θεοφίλου Βορέα, Πειραματικὴ Ψυχολογία καὶ ψυχολογικὰ Ἐργαστήρια, 1913. Ηρβλ. καὶ Ἀγάλεμτα, 2, 1939 σελ. 44 κ. Ἑξ.

(2) Λύτόθι.

μόνον παρὰ τῷ Πανεπιστημίῳ, ἀλλὰ καὶ παρὰ τῷ Ὑπουργείῳ τῆς Παιδείας. Καὶ δὲν ἔμειναν ἐπὶ τέλους ἀτελεσφόρητοι αἱ ἐνέργειαι αὐτοῦ. Τῷ 1920 ἐνομοθετήθη ἡ ὕδρυσις τοῦ Ψυχολογικοῦ Ἐργαστηρίου. Ἐπειδὴ δὲ τότε δὲν εὑρέθη ὁ κατάλληλος ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ χῶρος, τῷ 1924 ἐλήφθη ἀπόφασις τῆς Συγκλήτου περὶ ἐγκαταστάσεως αὐτοῦ, ἐστεγάσθη δὲ τὸ ἐπόμενον ἔτος τὸ Ἐργαστήριον τοῦτο τὸ πρῶτον, ἥτοι τῷ 1925, ἐπὶ τῆς Πρωτανείας Σύμιου Μενάρδου ἐν τινὶ διαμερίσματι τοῦ Μεγάρου τοῦ Χημείου, μετά τινας δὲ μῆνας μετετέθη εἰς τὸ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Χαλκοκονδύλη Μέγαρον τοῦ ἀειμνήστου Λεοντίου Οἰκονομίδου, ὅπερ ἀνήκει εἰς τὸ Πανεπιστήμιον. Διέμεινε δὲ αὐτόν τὸ Ἐργαστήριον μέχρι τοῦ ἔτους 1937, ὅτε ἐγκατεστάθη ὁριστικῶς εἰς τὸν δεύτερον ὄροφον τοῦ ἐπὶ τῶν ὁδῶν Μασσαλίας καὶ Σόλωνος μεγάρου τῶν Θεωρητικῶν Ἐπιστημῶν, ὅπου ἐκ παραλλήλου μετὰ τῶν ἐργαστηρίων τῶν προηγμένων χωρῶν ἐνδελεχῶς θεραπεύεται τὴν ἐπιστήμην.

Καὶ σημειωτέον δτι ὁ Βορέας δὲν ἐνέμεινεν εἰς τὴν παλαιὰν περὶ τῆς πειραματικῆς ψυχολογίας ἀντίλιψιν, ἀλλὰ παρὰ τὴν δι' ὅργάνων διεξαγομένην ἀνάγνευσιν τοῦ ψυχικοῦ βίου εἰσίγαγε καὶ τὴν διὰ κριτηρίων γινομένην ἔρευναν, ἥτις πολλῷ μᾶλλον συντελεῖ εἰς τὴν κατανόησιν τῶν συνθετόρων ψυχικῶν λειτουργιῶν.

3.

Διττοὶ δὲ εἶναι οἱ σκοποί, οὓς ἐπιδιώκει τὸ ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ Βορέα ἴδρυθεν Ψυχολογικὸν Ἐργαστήριον τοῦ Πανεπιστημίου, ἢ δισκησις τῶν φοιτητῶν, οἵτινες παρακολουθοῦσι τῆς ψυχολογίας τὰ μαθήματα, καὶ δσοι ἄλλοι ἐπιθυμοῦσι νὰ παρακολουθήσωσι τὰς ἀσκήσεις, ἵδια νομικοὶ καὶ ιατροί, τὸ δὲ ἥ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα.

Καὶ πόση μὲν εἶναι ἥ ἀπὸ τῶν ψυχολογικῶν ἀσκήσεων ὀφέλεια, δύναται πᾶς τις νὰ κατανοήσῃ, ἐὰν λάβῃ πρὸ δρυθαλμῶν πῶς διδάσκεται ἥ ψυχολογία ἀπὸ τῶν πανεπιστημιακῶν ἐδρῶν θεωρητικῶς μόνον, πῶς δὲ διεξάγεται ἥ διδασκαλία αὐτῆς διὰ παρατηρήσεως καὶ πειραμάτων. Κατὰ τὸν πρῶτον τρόπον οἱ φοιτηταὶ ἀκούουσι τοῦ καθηγητοῦ ἀπὸ τῆς ἔδρας προφέροντος ἐκ τετραδίων διδάγματα ἀφηρημένα, ἀνεξέλεγκτα, δυσπαρακολούθητα ἀνευ παρατηρήσεως καὶ ἔρευνης. Κατὰ δὲ τὸν δεύτερον τρόπον, ὅπως οἱ φοιτηταὶ τῆς Ιατρικῆς Σχολῆς καὶ τῆς τῶν Φυσικῶν ἐπιστημῶν, οὕτω καὶ οἱ τὰ ψυχολογικὰ μαθήματα παρακολουθοῦντες πρῶτον μὲν τὰ θεωρητικὰ διδασκόμενα μαθήματα κατανοοῦσι, διότι καθίστανται ταῦτα σαφέστερα καὶ ἀλλως καὶ διὰ τῶν προβαλλομένων καὶ ἐρμηνευομένων εἰκόνων, ἔπειτα δ' ἐν ταῖς ἰδιαιτέραις ἀσκήσεσιν, ὑπὸ τὴν ὄδηγίαν τοῦ ἐπιμελητοῦ τοῦ Ἐργαστηρίου

καὶ τῶν βοηθῶν καὶ τὴν ἐποπτείαν τοῦ καθηγητοῦ, εἰς δύμάδας διαιρούμενοι ἐπαναλαμβάνουσι μὲν τὰ διδαχθέντα, μανθάνουσι δὲ τὴν χρῆσιν τῶν δργάνων καὶ τῶν κριτηρίων, διὸ ὡν ἔρευνῶνται τὰ ψυχικὰ φαινόμενα, καθίστανται δὲ ὑποκείμενα τῶν ἐν τῷ Ἐργαστηρίῳ γινομένων ζητήσεων, διεξάγουσι δὲ πειράματα αὐτοῖς, ἐν οἷς εἶναι ἐναλλάξ ὑποκείμενα τῶν πειραμάτων καὶ παρατηρηταί, ἐπιχειροῦσι δὲ ἔρευνας, οὕτω δὲ κατὰ μικρὸν καταρτιζόμενοι ἀποβαίνουσιν ἐπιστήμονες ψυχολόγοι. Τοιούτους δὲ ψυχολόγους ἐπιστήμονας πλείστους ἀπὸ τῆς Ἰδρύσεως αὐτοῦ ἔξεπειψε τὸ Ψυχολογικὸν Ἐργαστήριον τοῦ Πλανεπιστημίου ἀνὰ τὴν Ἑλλάδα.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΟ ΚΑΙ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΒΕΛΛΙΔΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ

Πολὺ σπουδαιότεραι εἶναι αἱ ἔρευναι, εἰς δὲ ἀποχολεῖται τὸ Ψυχολογικὸν ἡμῶν Ἐργαστήριον ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῆς λειτουργίας αὐτοῦ. Οὐδὲν σχεδὸν πρόβλημα ψυχολογικὸν ἔμεινεν ἔξω τοῦ χοροῦ τῶν ἔρευνῶν τούτων. Τὰ φαινόμενα τῆς αἰσθήσεως, τῶν παραστάσεων καὶ τῶν παραστατικῶν τύπων, τῆς μνήμης, τῆς φαντασίας, τῆς νοητικῆς ικανότητος καὶ τοῦ διανοητικοῦ καμάτου, τῆς συνειδήσεως καὶ τῆς προσοχῆς, τῆς ἥθελησης καὶ τῆς καλαισθητικῆς καὶ τῆς θρησκευτικῆς συνειδήσεως, τῶν συναισθημάτων, τῆς βουλήσεως καὶ ἀλλα πάμπολλα ἔξητάσιμησαν ἐν τῷ Ἐργαστηρίῳ, ἕτι δὲ πολλὰ ζητήματα τῆς ἀνωμάλου ψυχολογίας. Καὶ ἔξετάμησαν αἱ ἔρευναι αὗται εἰς τὰς κυριωτάτας ἥλικίας καὶ εἰς ἀμφότερα τὰ φῦλα, ἕτι δὲ εἰς τὴν σχέσιν, ἢν ἐμφανίζουσιν αἱ παντοῖαι ψυχικαὶ λειτουργίαι πρὸς ἄλλήλας. Ἐπεδίωξαν δὲ τοῦ Ἐργαστηρίου αἱ ἔρευναι οὐχὶ μόνον θεωρητικοὺς σκοπούς, τὴν διαφώτισιν τῶν γεγονότων καὶ τὴν ἐρμηνείαν αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ πρακτικούς. Ἐκ τούτου δὲ κατηρτίσιμησαν ἐν ἐκάστῃ ζητήσει καὶ κλίμακες, αἵτινες πρῶτην μὲν χρησιμεύουσιν ὡς δεῖκται τῆς ικανότητος τῆς ἔθνικῆς ψυχῆς, ἔπειτα δὲ ἀποβαίνουσι γνώμιον, καὶ οὐδὲ εἶναι μέχρι τινὸς δυνατὸν νὰ ἔξετάζονται οἱ ἀνθρώποι ἐν χρόνῳ βραχυτάτῳ καὶ κατανέμονται εἰς τάξεις ἀναλόγως τῶν ψυχικῶν αὐτῶν ικανοτήτων.

Τὰ μέσα, διὸ ὡν διεξάγονται αἱ ἔρευναι, εἶναι δργανα, ὡς ἐλέχθη ἥδη, καὶ κριτήρια. Καὶ δργανα μὲν εἶναι τὰ παντοῖα αἰσθησιόμετρα, τὰ δισφρησιόμετρα, τὰ ἀκοόμετρα, αἱ διψιομετρικαὶ κλίμακες, αἱ συσκευαὶ τῶν μετεικασμάτων καὶ ἀλλα πολλά, ὡν γίνεται χρῆσις εἰς τὴν ἔξετασιν τῶν παντοῖων αἰσθημάτων καὶ τῶν παραστάσεων, ἕτι δὲ ταχυσκόπια καὶ ἀλλαι συσκευαὶ χρησιμεύουσαι εἰς ἔξετασιν τῆς συνειδήσεως καὶ τῆς προσοχῆς καὶ τοῦ διανοητικοῦ καμάτου καὶ τῶν συναισθημάτων καὶ τοῦ χρόνου τῆς ἀντιδράσεως. Κριτήρια δὲ εἶναι παντοῖα

προβλήματα προϊούσης δυσχερείας, ἐκ τῆς λύσεως τῶν διποίων κρίνομεν περὶ τῆς φύσεως καὶ τῆς ἀναπτύξεως τῶν ψυχικῶν ἕκανοτέρων τῶν ἔξεταζομένων. Τοιαῦτα δὲ κριτήρια ὑπάρχουσιν ἐν τῷ Ἐργαστηρίῳ πρὸς ἔξιχνευσιν τῆς μνήμης καὶ τῆς φαντασίας καὶ τῆς νοητικῆς ἕκανότητος καὶ τῆς ἡθικῆς καὶ τῆς καλαισθητικῆς καὶ τῆς θρησκευτικῆς συνειδήσεως καὶ δσα ἄλλα ψυχικὰ φαιγόμενα πολυπλοκότερα ὅντα μόνον διὰ τῶν κριτηρίων τούτων δύνανται γὰρ ἔρευνῶνται.

Τὰ δὲ μποκείμενά τῶν πειραμάτων λαμβάνει τὸ Ἐργαστήριον τὸ μὲν ἐκ τῶν ταξιδεων τῶν φροτητῶν καὶ τῶν φροτητιζοῦν τοῦ Πανεπιστημίου, τὸ δ' ἐκ τῶν ἀλλων ἐκπαιδευτικῶν ἰδρυμάτων, τῶν στοιχειώδῶν σχολείων καὶ τῶν γυμνασίων καὶ τῆς Σχολῆς τῶν Καλῶν Τεχνῶν ὁπαύτως" ἐκ τῶν παντοῖων ὑπηρεσιῶν τοῦ Κράτους, οἷον τῶν τηλεγραφικῶν ὑπαλλήλων, τῶν ἀεροπόρων καὶ ἀλλων, ἀναλόγως τῶν ἔκαστοτε γινομένων ἔρευνῶν.

4.

Τῶν πορισμάτων τῶν ἔρευνῶν τοῦ Ψυχολογικοῦ Ἐργαστηρίου ὀλίγα μόνον ἀνεκοινώθησαν ἥδη ἐν τῇ Ἀκαδημίᾳ καὶ ἐδημοσιεύθησαν ἐν τοῖς Πρακτικοῖς αὐτῆς, τινὰ δὲ καὶ ἐν τῇ Ἐπιστημονικῇ "Ἐκτηρίδι τοῦ Πανεπιστημίου καὶ ἐν τῷ γραμματικῷ περιοδικῷ Λαζήν f. d. gesamte Psychologie καὶ ἀλλαχοῦ, τὰ δὲ πλείονα ἀναμένουσι τὴν συμπλήρωσιν καὶ τὴν δημοσίευσιν.

Καὶ ἵνα δηλωθῆ ἡ σημασία τῶν πορισμάτων τούτων, θὰ ἀναλύσωμεν ἐνταῦθα διὰ βραχέων τινὰς τῶν ἥδη ἐκδεδομένων ἔρευνῶν.

Τρεῖς εἶναι αἱ σειραὶ τῶν ἔρευνῶν, αἵτινες κατὰ τὸν βραχὺν χρόνον τῆς λειτουργίας τοῦ Ψυχολογικοῦ Ἐργαστηρίου ἀνεκοινώθησαν ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ Βορέα εἰς τὴν Ἀκαδημίαν τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἐδημοσιεύθησαν ἐν τοῖς Πρακτικοῖς αὐτῆς, ἀπέτιησαν δὲ πολυτεῖς ἀνιχνεύσεις καὶ ἐπεξεργασίας. Εἶναι αἱ ἀναφερόμεναι εἰς τὴν μνήμην, τὸν χρόνον τῆς ἀντιδράσεως καὶ τὴν φαντασίαν.

"Ἐν τῇ πρώτῃ τῶν σειρῶν τούτων ἥρευνίθησαν τὰ σπουδαιότερα τῆς μνήμης φαινόμενα, τὸ τῆς πορείας τῆς ἀναπτύξεως καὶ τῆς ισχύος αὐτῆς, τὸ τῆς λήθης ἐν τῇ σχέσει αὐτῆς πρὸς τὸν παρερχόμενον χρόνον, τὸ τῆς ἀσκήσεως τῆς μνήμης, τὸ τῆς μνήμης ἐν τῇ σχέσει αὐτῆς πρὸς τὴν εὑφυΐαν, τὸ τῶν μνημονικῶν μεθόδων.

Πλεῖστα δὲ λόγου ἀξια εἶναι τὰ πορίσματα, εἰς οὓς κατέληξεν ἐκστητη τῶν ἔρευνῶν τούτων, πορίσματα, ἀτινα καθάρισαν μετ' ἀκριβεῖς

πολλὰ ζητήματα, ἐπηνώρθωσαν δὲ πλημμελεῖας εἰς ἄλλα ζητήματα, μετανα εἶχον πρότερον ἔξετάσει καὶ ἄλλοι ἔρευνηται.

Ίδοù τὰ κυριώτατα πορίσματα, εἰς ὃ κατέληξεν ἡ πρώτη ζήτησις, ἵσ τούτης ἐγένετο τὸ ἐκ παλαιοτάτου χρόνου νιφιστάμενον πρόβλημα περὶ τῆς ἴσχυος τῆς μνήμης ὡς πρὸς τὴν ἐντύπωσιν καὶ τὴν συντήρησιν, τῶν μανθανόμενων κατὰ τὰς ἥλικίας καὶ τὰ φῦλα.

Ἡ περὶ τὴν ἐντύπωσιν ἴσχυος τῆς μνήμης ἐπὶ τε τῶν ἀρχένων καὶ τῶν θηλέων αὐξάνεται σὸν τῇ ἥλικᾳ, κορυφοῦται δὲ τὸ 19ον ἔτος, ὃς εἶχε διδάξει ὁ Ebbinghaus, ὁ πρῶτος ἔξετάσας τὴν μνήμην πειραματικῶς, οὐχὶ δὲ τὸ 22ον ἔτος, ὃς ἐδίδαξεν ἄλλοι μετ' αὐτόν. Εἶναι δὲ ἡ αὔξησις κανονική καὶ μόνον ἡ περίοδος τῆς ἕβδης ταράσσει αὐτὴν ἐπὶ ἀμφοτέρων τῶν φύλων. Ἐπὶ τοις ὅροις τὰ ἀρχενα συντηροῦσι μᾶλλον τῶν θηλέων. Λί κατώτεραι ἥλικαι ἐντυποῦσι δυσκολώτερον, ἀλλὰ συντηροῦσι μᾶλλον τὰ μανθανόμενα⁽¹⁾.

Καὶ σημειωτέον ὅτι τὰ πορίσματα ταῦτα, ὃν δὲ Βορέας καὶ τοὺς πιθανοὺς λόγους μετὰ πολλῆς περισκέψεως ἀνιχνεύει, ἐπεκύρωσαν καὶ νεώτεραι ζητήσεις γενόμεναι ὅπὸ ἄλλων ἔρευνητῶν ἡμετέρων καὶ ξένων⁽²⁾.

Φῶς πολὺ ἐπέχυσαν καὶ τὰ πορίσματα τὰ συναχθέντα ἐκ τῆς δευτέρας ἔρευνης, τῆς ἀναφρερομένης εἰς τὴν λήθην, ἢτις πάμπολλα καὶ διελεύκανε καὶ ἡκρίβωσε ζητήματα, τὸ δὲ σπουδαιότατον, ἐκύρωσε μετά τινων ἐπανορθώσεων τὸν ὑπὸ τοῦ Ebbinghaus διατυπωθέντα νόμον, καὶ⁽³⁾ ὃν «τὰ πηλίκα τῆς ἐκάστοτε οἰκονομίας πρὸς τὴν λήθην εἶναι κατὰ προσέγγισιν ἀντιστρόφως ἀνίλογα πρὸς δύναμίν τινα τῶν λογαρίθμων τῶν διαρρεόντων χρονιῶν διαστημάτων»· ἡ ἀπλούστερον «ἡ λήθη εἶναι ἀνάλογος πρὸς τὸν λογαρίθμον τοῦ διαρρέοντος χρόνου». Καὶ ἀπέδειξεν δὲ Βορέας τὴν ἴσχυν τοῦ νόμου τούτου ὅχι μόνον ἐπὶ τῶν ἀσήμιων στοιχείων δι³ ὃν εἶχεν ἔρευνήσει τὸ ζήτημα τοῦτο ὁ Ebbinghaus, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν λογικῶν στοιχείων⁽⁴⁾.

(1) Θεοφίλου Βορέα, Πειραματικαὶ μνημονικαὶ ἔρευναι, Α. Ἡ πορεία τῆς ἀναπτύξεως καὶ τῆς ἴσχυος τῆς μνήμης κατὰ τὰς διαιρόσους ἥλικίας, ἐν Πρακτικοῖς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, 5, 1930.— Ηρβίλ. καὶ Ἀνάλεκτα, 2, σελ. 91 κ.εξ.

(2) Brunswick, E. — Goldscheider, L. — Pilec, Elise, Untersuchungen zur Entwicklung des Gedächtnisses, ἐν Zeitschr. f. ang. Psychologie, Beilieft. 64, 1932. — Maria Kissarou, Experimentelle Gedächtnisuntersuchungen. Der Entwicklungsgang des Gedächtnisses ἐν Πρακτικοῖς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, 14, 1939.

(3) Θεοφίλου Βορέα, Πειραματικαὶ μνημονικαὶ ἔρευναι. B. Ἡ πορεία τῆς

Όμοια είναι τὰ πορίσματα, μέτινα συνήχθησαν ἐκ τῆς τοινης ἔρευνης, ἐν ᾧ δὲ Βορέας ἔξήτασε τὰ κατὰ τὴν ἀσκησιν καὶ τὴν συνάσκησιν ἐν τῇ μινήμῃ, διεσάφησε δὲ πλεῖστα προβλήματα, ἐπεξέτεινε δὲ καὶ συνεπλήρωσε ζητήσεις γενομένας ὑπὸ τοῦ Ebbinghaus καὶ τοῦ W. James καὶ τοῦ G. E. Müller καὶ τοῦ Meumann καὶ τοῦ Thorndike καὶ ἄλλων πολλῶν. Ὁνομάζει δὲ δὲ Βορέας συνάσκησιν γενικώτερον μὲν τὴν διὰ τῆς ἀσκῆσεως μιᾶς ίκανότητος ἐπερχομένην ἀσκησιν ἄλλης ίκανότητος συναφοῦς πρὸς ἕκενην, ἐν δὲ τῇ μνήμῃ συνάσκησιν λέγει τὴν εἰς τὴν ἀσκησιν τῆς μνήμης εἰς τὴν ἐντύπωσιν καὶ τὴν συντίθησιν ἐνὸς εἰδοῦς μνημονευμάτων συνακολουθοῦσαν ἐπίδοσιν αὐτῆς εἰς τὴν ἐκμάθησιν καὶ συνεήρησιν καὶ ἄλλων στοιχείων.

Τὰ δὲ κύρια πορίσματα, εἰς ἀνατέληξεν ή ἔγινησις αὗτη, είναι τὰ
 ἔξῆς: “Οτι ἡ μνήμη ἀποκεῖται πάντως· ὅτι μεγαλειτέρα εἴναι ἡ ἀσκησις
 ἐπὶ τῶν ἀσήμων στοιχείων η̄ ἐπὶ τῶν λογικῶν· ὅτι τὰ ἀρρενα προέ-
 χουσιν ἐν τῇ ἀσκήσει· ὅτι ἡ ἀσκησις συνεπάγεται καὶ συνάσκησιν
 καθ' ὅμοιον τρόπον· ὅτι καὶ τῆς ἀσκῆσεως καὶ τῆς συνασκήσεως ἡ
 αὐτή είναι ἡ πορεία· κατ' ἀρχὰς δῆλον ὅτι οἱ τε ἀσκησις καὶ ἡ συνά-
 σκησις είναι ταχύτεραι, είτα δὲ ἐπιβραδύνονται· ὅτι ἡ διὰ τῆς ἀσκή-
 σεως ἐπερχομένη αὔξησις τῆς ίκανότητος τῆς μνήμης δὲν παραμένει
 ἀκεραία, ἀλλ' ἐλαττοῦται, ἐὰν ἀνακοπῇ ἡ ἀσκησις⁽¹⁾.

Λίαν διαφέρονται είναι καὶ τὰ πορίσματα, μέτινα συνήχθησαν ἐκ τῶν δύο τελευταίων μνημονικῶν ἔρευνων.

Ἐγ τῇ πρώτῃ τούτων ἔξήτασεν δὲ Βορέας τὸ περιμάχητον έγήτημα περὶ τῆς σχέσεως τῆς μνήμης πρὸς τὴν εὑφυΐαν. Λί γνῶμαι διαφωνοῦσιν ἔνταῦθα, ἀπὸ τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Πλωτίνου μέχρι τῶν καθ' ημᾶς χρόνων, ὅτε ἔξητάσθη τὸ πρόβλημα καὶ πειραματικῶς.

Τὰ πορίσματα τοῦ Βορέα ἔδειξαν ὅτι καὶ οἱ ἀποδεχόμενοι μεγάλην τῆς μνήμης καὶ τῆς εὑφυΐας συνάφειαν (Binet, Bourdon, Pylo, Whipple) καὶ οἱ διδάξαντες ὅτι ἡ συνάφεια αὕτη είναι πολὺ μικρὰ (Ebbinghaus καὶ ἄλλοι) κατατείνουσιν εἰς ὑπερβολὰς ἀκριβεῖς. Κατὰ τὸν Βορέαν δὲν ὑπάρχει μὲν σύμμετρος καὶ τελεία μνήμης καὶ εὑφυΐας συνάφεια, ὅλλα καθόλου εἰπεῖν εἰς τὸν διαφόρονς βιαθμοὺς τῆς εὑφυΐας ἐπ' ἀμφοτέρων τῶν φύλων κατὰ τὸ ίμισυ περίπου τῶν περι-

λήθης, ἐν Πρακτικοῖς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, 5, 1930. — Πρβλ. καὶ Ἀνάλεκτα, 2, σελ. 106 κ. ἐξ.

(1) Θεοφίλου Βορέα, Πειραματικὴ μνημονικὴ ἔρευναι. Γ. Μνήμης ἀσκησις καὶ συνάσκησις, ἐν Πρακτικοῖς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, 6, 1931.— Πρβλ. καὶ Ἀνάλεκτα, 2, σελ. 120 κ. ἐξ.

πτώσεων συνακολουθεῖ ἀνάλογης μνήμης, πολὺ δὲ μεγαλειτέρα εἶναι ἡ συνάφεια εὑφυΐας καὶ λογικῆς μνήμης ἐπὶ τῶν ἀνωτέρων ἥλικιῶν⁽¹⁾.

Ἐν τῇ δευτέρᾳ τῶν τελευταίων τούτων ἔρευνῶν ἔξιχνευσεν δὲ Βορέας τὸ περὶ τῶν μημονικῶν μεθόδων. Διὰ τῆς τμηματικῆς ἦ διὰ τῆς συνολικῆς μεθόδου μανθάνομεν ταχύτερον καὶ συντηροῦμεν μᾶλλον τὰ μανθανόμενα; Τοῦτο ἡτο τὸ πρόβλημα. Τὰ δὲ πορίσματα τῶν μακρῶν αὐτοῦ ἔρευνῶν ἀπέδειξαν ὅτι ἡ τμηματικὴ μέθοδος, ἡς ἐκ παλαιοῦ ἐγένετο χρῆσις ἐν τῇ ἐκμαθήσει, ὑπολείπεται τῆς συνολικῆς καὶ ἐν τῇ ἐντυπώσει καὶ ἐν τῇ συντηρήσει. Προέχει δὲ καθόλου ἐν μὲν τῇ ἐκμαθήσει ἡ μεικτὴ συνολικὴ μέθοδος, ἐν δὲ τῇ συντηρήσει ἡ ἀπλῆ συνολική. Καὶ ἥδηνευσε τὰ πορίσματα ταῦτα δὲ Βορέας διὰ λόγων, οἵτινες εἶναι ἀναμφισβήτητοι⁽²⁾.

*Αξιολογώταται ὑπῆρξαν καὶ αἱ ἔρευναι αἱ ἀφορῶσαι εἰς τὴν ἔξιχνευσιν τοῦ χρόνου τῆς ἀντιδράσεως καὶ τῆς σχέσεως αὐτοῦ πρὸς τὴν τύφωνα. Τοία εἶναι τὰ κύρια προβλήματα, μίτινα δὲ Βορέας πρῶτος ἐν Ἑλλάδι κατέστησεν ἐνταῦθα ὑποκείμενον τῶν ζητήσεων αὐτοῦ, τὰ κατὰ τὸν χρόνον δῆλον ὅτι τῆς ἀπλῆς ἀντιδράσεως, τὰ κατὰ τὸν χρόνον τῆς συνθέτου ἀντιδράσεως, τὰ κατὰ τὴν σχέσιν τοῦ χρόνου τῆς ἀντιδράσεως πρὸς τὴν εὑφυΐαν.

Ἀπέβλεψε δὲ καὶ ἐν ταῖς ἔρεύναις ταύταις τὸ μὲν εἰς θεωρητικά, τὸ δὲ εἰς πρακτικὰ ζητήματα, τὸν καθιστισμὸν τοῦ χρόνου τῆς ἀντιδράσεως παρὰ τοῖς Ἑλλησι καὶ τὸν καταρτισμὸν κλιμάκων, αἵτινες δίνανται νὰ χρησιμεύσωσιν ὡς κριτήρια διὰ τὴν ἐπιλογὴν ἐν τοῖς ἐπαγγέλμασιν, διότι δὲ χρόνος τῆς ἀντιδράσεως εἶναι ἀπαραίτητον τοῦ ἐλέγχου τῆς δεξιότητος στοιχεῖον.

Καὶ ἀνίχνευσεν ἐν τῷ πρώτῳ τῶν εἰρημένων προβλημάτων τὴν ταχύτητα καὶ τὴν σταθερότητα τοῦ χρόνου τῆς ἀπλῆς ἀντιδράσεως κατὰ τὰ δίτομα καὶ τὰ φῦλα καὶ τὰς ἥλικας. Ἀπέδωκαν δὲ αἱ ἔρευναι αὐτοῦ πορίσματα, μίτινα εἶναι παραπλήσια πρὸς τὰ πορίσματα τῶν ἀλλοδαπῶν. Ἡ ταχύτης τοῦ χρόνου τῆς ἀντιδράσεως εἶναι διάφορος

(1) Θεοφίλου Βορέα, Πειραματικαὶ μνημονικαὶ ἔρευναι. Δ. Εὑφυΐα καὶ μνήμη. ἐν Πρακτικοῖς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, 8, 1931.—Πρβλ. καὶ Ἀνάλεκτα, 2, σελ. 135 κ. ὅε.

(2) Θεοφίλου Βορέα, Πειραματικαὶ μνημονικαὶ ἔρευναι. Ε. Μνημονικαὶ μέθοδοι, ἐν Πρακτικοῖς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, 8, 1931.—Πρβλ. καὶ Ἀνάλεκτα, 2, σελ. 147 κ. ὅε.

κατὰ τὰ ἄτομα, τὰς ἡλικίας καὶ τὰ φῦλα· αἱ ἀνώτεραι ἡλικίαι ἔχουσι βραχύτερον χρόνον ἀντιδράσεως, παρατηρεῖται δὲ ἡ μεγίστη βραχύτης ἀπὸ τοῦ 14ου ἔτους· ὁ μέσος χρόνος τῆς ἀπλῆς ἀντιδράσεως ἐπὶ τῶν κατωτέρων καὶ τῶν ἀνωτέρων ἡλικιῶν διαφέρει κατὰ τὰ εἴδη, καὶ δὴ βραχύτερος μὲν εἶναι ἐπὶ τῆς ἀκουστικῆς καὶ τῆς ἀπτικῆς, μακρότερος δ' ἐπὶ τῆς διπτικῆς· ἐπὶ τῶν κατωτέρων ἡλικιῶν βραχύτερος εἶναι τῶν θηλέων ὁ χρόνος, ἐπὶ δὲ τῶν ἀνωτέρων ὁ τῶν ἀρρένων· ὡς πρὸς τὴν σταθερότητα προέχει ἡ διπτικὴ ἀντιδραστική, ὑπολείπεται δὲ τῶν ἄλλων μᾶλιστα ἡ ἀπτική⁽¹⁾.

ΕΡΓΑΣΤΗΜΑΤΑ ΕΠΙΛΟΓΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΦΙΛΟΣΟΦΟΥ ΝΕΟΕΛΛΗΝΟΥ

**Σύμμετρα πρὸς ταῦτα εἶναι καὶ τὰ πρόσωπα, εἰς ἣν κατέλαμψεν ἡ
ἔξετασις τῆς συνθέτου ἀντιδράσεως.** Καὶ ἐνιαῦθια ἡ ταχύτης διαφέρει
κατὰ τὰ ἄτομα, τὰς ἡλικίας καὶ τὰ φῦλα. Εἶναι δὲ ὁ χρόνος τῆς συν-
θέτου ἀντιδράσεως καθόλου μικρότερος τοῦ τῆς ἀπλῆς, τῆς συνθέτου
ἢ ἀκουστικῆς ἀντιδράσεως ὁ χρόνος εἶναι τοῦ τῆς διπτικῆς βραχύ-
τερος. Η δὲ σταθερότης τῆς συνθέτου ἀντιδράσεως εἶναι κατὰ μέσον
ὅδον μικροτέρα τοῦ τῆς ἀπλῆς⁽²⁾.

Ἐν τῇ ἔξετασι τοῦ τοίτου τῆς οειδεῖς ταύτης καὶ καριοτάτου
ζητήματος, τῆς σχέσεως τοῦ χρόνου τῆς ἀντιδράσεως πρὸς τὴν εὐφυίαν,
ἢ Βορέας διεφάνησεν ἐν πολλοῖς πρὸς τοὺς ἄλλους ἐρευνητὰς καὶ δὴ
τὸν Cattol καὶ τὸν Gilbert καὶ τὸν Bagley, οἵτινες ἔταξαν τὸν χρό-
νον τῆς ἀντιδράσεως εἰς τὰ νοητικὰ ιριστήρια, ὅτι δὲ πρὸς τὸν Wissler
καὶ τὸν Whipple, οἵτινες ἔδιδαξαν ὅτι οὐδεμίᾳ διφέσταται σχέσις
τῆς εὐφυΐας πρὸς τὸν χρόνον τῆς ἀντιδράσεως. Κατὰ τὰ πρόσωπα,
ἄτινα συνήγαγεν ὁ Βορέας ἐκ τῶν μικροτάτων ζητήσεών του, ὥπάρ-
χει συνάρεια τοῦ χρόνου τῆς ἀντιδράσεως πρὸς τὴν εὐφυίαν, ἀλλ' οὐχὶ
μεγάλη. Διὰ τοῦτο δὲ δὲν εἶναι ὁ χρόνος τῆς ἀντιδράσεως ἀσημαλές

(1) Θεοφίλου Βορέα, Ηειραματικαὶ ἔρευναι. 'Ο χρόνος τῆς ἀντιδράσεως καὶ
ἡ εὐφυΐα. Λ. 'Ο χρόνος τῆς ἀπλῆς ἀντιδράσεως, ἐν Ηρακτικοῖς 'Ακαδημίας
'Αθηνῶν, 7, 1932. Πρβλ. καὶ Θεοφίλου Βορέα, φυσολογικαὶ πειραματικαὶ ἔρευ-
ναι. 'Ο χρόνος τῆς ἀντιδράσεως καὶ ἡ εὐφυΐα, ἐν 'Επιστημονικῇ 'Επετηρίδι
Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου 'Αθηνῶν, 1936, σελ. 6 κ. ἐξ.

(2) Théophile Bordeas, Recherches expérimentales. I. Le temps de réac-
tion et l'intelligence. B. La réaction complexe et sa relation avec la
réaction simple, ἐν Ηρακτικοῖς 'Ακαδημίας 'Αθηνῶν, 9, 1934. Πρβλ. Θεοφί-
λου Βορέα, φυσολογικαὶ πειραματικαὶ ἔρευναι. 'Ο χρόνος τῆς ἀντιδράσεως καὶ
ἡ εὐφυΐα, ἐν 'Επιστημονικῇ 'Επετηρίδι Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου
'Αθηνῶν, 1936, σελ. 6 κ. ἐξ.

κριτήριον τῆς εὑφυΐας, δύναται δὲ μόνον νὰ χρησιμεύῃ ως ἐν τῶν σπουδαιοτάτων κριτηρίων τῆς ἐπαγγελματικῆς δεξιότητος⁽¹⁾.

Πάμπολλα ζητήματα διεσάφησαν καὶ αἱ ἄλλαι ἔρευναι, ἐν αἷς ὁ Βορέας ἔζητησε νὰ καθιορίσῃ τὰ κατὰ τὴν πορείαν τῆς ἀναπτύξεως καὶ τῆς ἰσχύος τῆς φαντασίας καὶ τὴν σχέσιν αὐτῆς πρὸς τὴν μνήμην καὶ τὴν εὑφυΐαν καὶ ἄλλας λειτουργίας ψυχικάς.

"Οπως οὐ πελλιαὶ τῶν ἄλλων ψυχικῶν λειτουργιῶν, ἐγένετο ἥδη καὶ ἡ φαντασία παντοίων ἔρευνῶν ὑποκείμενον. Ἄλλα καὶ ἐν ταύτῃ τῇ λειτουργίᾳ ὡς καὶ ἐν ταῖς ἄλλαις, ἢ ἐγγυτέρα ἀκριβωστὶς καὶ κατοχύρωστις τῶν ζητημάτων ὑστερεῖ. Τίς εἶναι ἡ ἰσχὺς τῆς φαντασίας ἐν ἐκιάστῃ ἥλικι, τίς ἡ πορεία τῆς ἀναπτύξεως αὐτῆς, τίς ἡ ἀκριβεστέρα σχέσις αὐτῆς πρὸς τὴν μνήμην καὶ τὴν εὑφυΐαν καὶ τὸ συναίσθημα καὶ τὰς ἄλλας ψυχικὰς ἐκδηλώσεις; Τὰ ζητήματα ταῦτα δὲν ἔχουσιν ἀποχρώντως ἔξετασθή, δὲν καὶ ἡ ἀνίχνευσις αὐτῶν πολὺ δύναται νὰ φύγῃ φῶς εἰς τὴν κατανόησιν καὶ τὸν καθιορισμὸν τῆς περὶ ἣς ὁ λόγος ψυχικῆς θανότητος. Τούτου ἔνεκα ὁ Βορέας καὶ εἰς τὰ ζητήματα ταῦτα ἔστρεψε τὴν προσοχὴν αὐτοῦ.

Καὶ ἡ μὲν πρώτη τῆς σειρᾶς ταύτης μελέτη, ἡ ἀναφερομένη εἰς τὴν πορείαν τῆς ἀναπτύξεως τῆς φαντασίας, τὰ ἔξης παρέσχε πορσιματικού. Η ἰσχὺς τῆς φαντασίας τῆς τε δημιουργικῆς καὶ τῆς ἐποπτικῆς αὐξάνεται ἐπ' ἀμφοτέρων τῶν φύλων μέχρι τοῦ 18ου καὶ τοῦ 20οῦ ἔτους. Εἶναι δὲ ἡ αὐξησις κανονική καὶ μόνον τῆς ἥβης ἡ περίοδος ἐπιφέρει τινὰ εἰς αὐτὴν ἀνωμαλίαν. Τὰ ἀρχενα ἔχουσιν ἵσχυροτέραν φαντασίαν⁽²⁾.

(1) Théophile Borées, Recherches expérimentales. I. Le temps de réaction et l'intelligence. C. Le temps de réaction et sa relation avec l'intelligence, ἐν Ηρακτικοῖς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, 10, 1935. Πρβλ. καὶ Θεοφίλου Βορέα, Ψυχολογικαὶ πειραματικαὶ ἔρευναι. Ο χρόνος τῆς ἀντιδράσεως καὶ ἡ εὑφυΐα, ἐν Ἑπιστημονικῇ Ἐπετηρίδι Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, 1936, σελ. 5 κ. ἔξ.

(2) Théophile Borées, Recherches de psychologie expérimentale. L'imagination et ses relations avec les autres fonctions psychiques. A. La marche du développement de l'imagination et sa puissance, ἐν Ηρακτικοῖς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, 13, 1938.

Théophile Borées, Experimentelle psychologische Forschungen. Die Phantasie und ihre Beziehungen zu den anderen Seelentätigkeiten. A. Der Vorgang der Entwicklung der Phantasie und ihre Stärke, ἐν Archiv f. d. gesamte Psychologie, 102, 1938, σελ. 217 κ. ἔξ.

·Η δὲ δευτέρα μελέτη ἡ περὶ τῆς σχέσεως τῆς φαντασίας καὶ τῆς μνήμης ἔδειξεν ὅτι οὖσιώδης εἶναι ἡ συνάφεια τῆς δημιουργικῆς φαντασίας καὶ τῆς μνήμης καθόλου, καὶ δὴ μεγαλειτέρα ἐπὶ τῶν ἀνωτέρων ἥλικιῶν, ἡ αὐτὴ δ' ἐπ' ἀμφοτέρων τῶν φύλων ὅτι τὴν μεγίστην συνάφειαν πρὸς τὴν μνήμην ἐμφανίζει ἡ μέση δημιουργικὴ φαντασία ἐπὶ πασῶν τῶν ἥλικιῶν ἀμφοτέρων τῶν φύλων ὅτι μεγαλειτέρα εἶναι ἡ συνάφεια τῆς ἐποπτικῆς φαντασίας πρὸς τὴν μνήμην, καὶ δὴ μᾶλλον ἐπὶ τῶν κατωτέρων ἥλικιῶν ἀμφοτέρων τῶν φύλων.

·Ερμηνεύει δὲ τὴν διαφορὰν ταύτην ὁ Βορέας ἐντεῦθεν, ὅτι ἡ ἐποπτικὴ φαντασία περιορίζεται μᾶλλον εἰς τὴν ἀκριβῆ ἀντίληψιν τῶν ἀναπλασσομένων καὶ τὴν ἐναργῆ παράστασιν τῶν εἰκόνων, ἐπιτελεῖ ἀραιόγον ἐγγύτερον πρὸς τὸ ἔργον τῆς μνήμης ἡ δὲ δημιουργικὴ φαντασία ἀφίσταται μᾶλλον τῆς μνήμης, διότι ἐνεργεῖ μετὰ μεγαλειτέρας ἐλευθερίας, μεταρρυθμίζουσα κατὰ πάντα τρόπον καὶ συνδιένουσα τὰ ἀναπλασθέντα στοιχεῖα καὶ δημιουργοῦσα νέας μορφάς⁽¹⁾.

·Η δὲ τρίτη τῆς σειρᾶς ταύτης ἔρευνα, ἡς ὑπόθεσις ἐγένετο ἡ σχέσις τῆς φαντασίας πρὸς τὴν εὐφυΐαν, πορίσματα ἔδωκε τὰ ἔξις: "Οτι μεγάλη εἶναι ἡ συνάφεια τῆς δημιουργικῆς φαντασίας καθόλου καὶ τῆς εὐφυΐας καὶ δὴ μᾶλλον ἐπὶ τῶν ἀνωτέρων ἥλικιῶν ὅτι μεγίστη εἶναι ἡ συνάφεια τῆς μέσης δημιουργικῆς φαντασίας καὶ τῆς εὐφυΐας ἐπὶ πασῶν τῶν ἥλικιῶν ἀμφοτέρων τῶν φύλων ὅτι μικροτέρα εἶναι ἡ συνάφεια τῆς ἐποπτικῆς φαντασίας καὶ τῆς εὐφυΐας ἐπὶ πασῶν τῶν ἥλικιῶν ἀμφοτέρων τῶν φύλων, μεγαλειτέρα δ' ἐπὶ τῶν ἀνωτέρων ἥλικιῶν. Καὶ φαίνονται ταῦτα εὐεξήγητα. Η δημιουργικὴ φαντασία συνάπτεται μᾶλλον πρὸς τὴν εὐφυΐαν, διότι ἀμφότεραι αἱ λειτουργίαι αὗται παραπλησίως συντελοῦσιν εἰς τὴν δημιουργίαν νέων μορφῶν, τῆς δ' ἐποπτικῆς φαντασίας ἀφίσταται μᾶλλον ἡ εὐφυΐα, διότι ἐκείνη εἶναι ἐγγυτέρα πρὸς τὴν μνήμην, οἵτις ἔργον ἔχει νὰ συντηρῇ καὶ ἀναπλάσῃ σχεδὸν ἀμετόβλητα ὅσα θύραμεν λαμβάνει στοιχεῖα⁽²⁾.

(1) Théophile Borées, Recherches de psychologie expérimentale. I. l'imagination et ses relations avec les autres fonctions psychiques. B. L'imagination et la mémoire, ἐν Πρακτικοῖς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, 13, 1938.

Théophil Borées, Experimentelle psychologische Forschungen. Die Phantasie und ihre Beziehungen zu den anderen Seelentätigkeiten. B. Phantasie und Gedächtnis, ἐν Archiv, f. d. gesamte Psychologie, 105, 1939, σελ. 243 κ. ἔξ.

(2) Théophile Borées, Recherches de psychologie expérimentale. I. l'imagination et ses relations avec les autres fonctions psychiques. C. L'imagination et l'intelligence, ἐν Πρακτικοῖς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, 14, 1939.

Τοιαῦται αἱ ψυχολογικαὶ ἔρευναι τοῦ καθηγητοῦ Βορέα αἱ ἀνακοινωθεῖσαι καὶ δημοσιευθεῖσαι ἥδη. Ἐλλὰ πολλῷ πλείονες εἶναι ὅσαι παρασκευάζονται πρὸς ἀνακοίνωσιν. Πορεία τῆς ἀναπτύξεως καὶ τῆς ἰσχύος τῆς εὑρυῖας κατὰ τὰς ἡλικίας καὶ τὰ φῦλα. ἀσκησις τῆς εὑρυῖας, ἀσκησις τῆς φαντασίας, πορεία τῆς ἀναπτύξεως τῆς ἡθικῆς συνειδήσεως, πορεία τῆς ἀναπτύξεως τῆς καλαισθητικῆς συνειδήσεως, πορεία τῆς ἀναπτύξεως τοῦ συναισθήματος καθόλου, συνάφεια τῆς ἡθικῆς συνειδήσεως πρὸς τὴν καλαισθητικήν, συνάφεια τῆς ἡθικῆς συνειδήσεως πρὸς τὴν συναισθηματικήν, συνάφεια τῆς φαντασίας πρὸς τὴν ἡθικήν καὶ τὴν θρησκευτικήν καὶ τὴν καλαισθητικήν συνείδησιν. Ἰδοὺ δλίγαι τῶν ἔρευνῶν τούτων.

Σημειωτέον ὅτι εἰς τὰς μελέτας ταύτας πρέπει νὰ προστεθῶσι καὶ ἄλλαι τῶν ἐπιμελητῶν καὶ τῶν βοηθῶν τοῦ Ἐργαστηρίου, ὃν σκοπὸς εἶναι καὶ διὰ παραλληλος ἔλεγχος καὶ ἡ κατοχύρωσις τῶν πορισμάτων τῶν ἔρευνῶν.

Τοιαῦται μελέται εἶναι, ώς ἐν παραδείγματι, αἱ ὑπὸ τῆς Ἀγγελικῆς Κουκῆ καὶ τῆς Μαρίας Κισσάβου δημοσιευθεῖσαι ἥδη.

Ἡ Ἀγγελικὴ Κουκῆ, ἡ ἔξαιρετος ἐπιμελητὴς τοῦ Ἐργαστηρίου, ἦν τόσον προώρως ἀφήροπασεν διάνατος, ἐν σειρᾷ πειραμάτων παραλλήλων καὶ ἄλλα πολλὰ προβλήματα διεσάφησε καὶ διὰ ξητήσεων γενομένων διὰ τοῦ χρονοσκοπίου τοῦ d'Arsonval διπέδειξε τὴν ἀκρίβειαν τῶν περὶ τοῦ χρόνου τῆς ἀντιδράσεως ἔρευνῶν τῶν γενομένων ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ Βορέα διὰ τοῦ χρονοσκοπίου τοῦ Hipp (¹).

Ἡ δὲ Μαρία Κισσάβου διὰ παραλλήλων ὀσπαύτων ἔρευνῶν ἤκριψεν ἐν ἄλλοις τὰ κατὰ τὴν πορείαν τῆς ἀναπτύξεως καὶ τῆς ἰσχύος

Theophil Bureas, Experimentelle psychologische Forschungen. Die Phantasie und ihre Beziehungen zu den anderen Seelentätigkeiten. C. Phantasie und Intelligenz, ἐν Archiv f. d. gesamte Psychologie, 105, 1939, σελ. 258 κ. ἑξ.

Θεοφίλου Βορέα, Ψυχολογικαὶ Πειραματικαὶ ἔρευναι, Φαντασία καὶ Εὑρυῖα, 1939 (Ἐκπονητηρίς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν).

(¹) *Angélique Koukis, Recherches de psychologie expérimentale. Le temps de réaction et ses relations avec l'intelligence, ἐν Πρακτικοῖς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, 1932.—Πρβλ. Ἀγγελικῆς Κουκῆς, Ψυχολογικαὶ πειραματικαὶ ἔρευναι. Ο χρόνος τῆς ἀντιδράσεως καὶ ἡ εὑρυῖα, ἐν Ἐπιστημονικῇ Ἐπετηρίδι Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, 1936, σελ. 47 κ. ἑξ.*

τῆς μνήμης⁽¹⁾, ώσαύτως δὲ τὰ κατὰ τὴν ἡθικὴν συνείδησιν καὶ τὴν σχέσιν αὐτῆς πρός τὰς ὅλας ψυχικὰς λειτουργίας⁽²⁾

Περὸς τῆς ἀξίας τῶν ἔρευνῶν τούτων τοῦ Ψυχολογικοῦ ἐργαστηρίου τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν δὲν θὰ διμιλήσωμεν ἵμεταις ἐνταῦθῳ. "Οπως αὖ φιλοσοφικαὶ καὶ αὖ ὄλλαι τοῦ καθηγητοῦ Βορέα μελέται, οὕτω καὶ αὖ ψυχολογικαὶ αὐτοῦ ἔρευναι πολλῶν ἔτυχον ἐγκωμίων ὑπὸ τοῦ διεθνοῦς ἐκπαιδευτηρίου κόσμου διὰ τὴν πρωτοτυπίαν καὶ τὰ σπουδαιότατα παραβολαῖς αὐτῶν. "Ἄλλ' ἀρκοῦντιν, θαυμάσιον ἀναγράφονται ἐν τοῖς τόμοις τῆς Τεσσαρωνταετηρίδος αὐτοῦ, οἷον τοῦ Ιαουνσελί, καθηγητοῦ ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τῆς Μαρβούρης καὶ προεδροῦ τῆς Γερμανικῆς Ψυχολογικῆς Ἐταιρείας, τοῦ Bartlett, καθηγητοῦ ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τῆς Καναδογλυκίας, τοῦ Pöerke, πρωτανεώς τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Μιλάνου, τοῦ W. Wirth, καθηγητοῦ ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τῆς Λιψίας, τοῦ R. Pauli, καθηγητοῦ ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τοῦ Μονάχου, θατις τὴν Ψυχολογίαν τοῦ Βορέα ἐχαρακτίζοσεν ὡς ἔργον ἔξαιρέτου περιπτῆς καὶ ουνέστητος τὴν μετάφρασιν αὐτῆς εἰς τὰς ἔνεας γλώσσας καὶ μᾶλιστα τὴν γερμανικήν⁽³⁾, περὸς δὲ τῶν πειραματικῶν αὐτοῦ ἔρευνῶν εἶπεν οὗτοι «ἀποτελοῦσιν ἀδιάσπειτον ἀπόδειξιν τῆς ἀξίας καὶ τῆς οὐρασίας τῆς πειραματικῆς ψυχολογίας»⁽⁴⁾. Ήτι δὲ τῆς Γερμανικῆς Ψυχολογικῆς Ἐταιρείας, ήτις ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς Τεσσαρωνταετηρίδος αὐτοῦ ἐπανηγύρισε τὸν καθηγητὴν Βορέαν ὡς «πρόμαχον ἔθνηκῆς διατοίσεως ἥρ. Ἑλλάδι καὶ δημιουργὸν αὐτοτελῆς ἔθνηκῆς ψυχολογίας καὶ φιλοσοφίας».

⁽¹⁾ Maria Kissarou, Experimentelle Gedächtnisuntersuchungen. Der Entwicklungsgang des Gedächtnisses, ἐν Ηρακτικοῖς Ἀκαδημαϊκοῖς Ἀθηνῶν, 14, 1939.

⁽²⁾ Magias Kissarou, Η ἡθικὴ συνείδησις. Λ. Τι πορεία τῆς ἀνατούσερης τῆς ἡθικῆς συνειδήσεως. Διδακτορικὴ διατριβή, 1939.

⁽³⁾ Archiv f. d. gesamte Psychologie 98, 1937, σελ. 574 κ. ss.

⁽⁴⁾ Λύτρωθι σελ. 576 κ. ss.